

אמרו
את זה
קודם,
לפניי

(אז אמרו)

“

סימון ארזי

כאשר החכמים מסירים את הכפפות

האזהרה ממסכת אבות "חכמים היזהרו בדבריהם" לא נאמרה לשווא. חכמים לא נהגו להיזהר יותר מדי בלשונם במלחמת המעמדות בין החכמים לבין עם הארץ (מקפידים נגד חפיפניקים). דומה שהותר כל רסן, ואנו עדים להשתלחות מילולית שאנשי ימינו לא יעזו אף לחלום עליה. סימון ארזי מציג צד חז"לי לא כל כך מוכר

כמו כל חברה גם החברה היהודית היתה מחולקת למעמדות מאז ומעולם. המעמדות המובחנים ששרדו לאורך זמן היו מעמד הכהונה ומעמד המלוכה. כך בימי בית ראשון וברוב ימי הבית השני. בתקופת בית חשמונאי היה המלך החשמונאי גם כוהן בעצמו. בסוף תקופת הבית השני תיאר יוסף בן מתתיהו את המעמדות בעם היהודי וחילק אותם לצדוקים (כוהנים), פרושים (חכמים האהודים על העם) ואיסיים (שמרבים החוקרים מזהים אותם עם כת מדבר יהודה). בתקופתו כבר לא היה מעמד מלוכה, כי הנציב היה רומי. לאחר חורבן בית המקדש השני נושל מעמד הכהונה מכל תפקידיו ונותרו ממנו כמה גיגוני כבוד ריקים מתוכן. המקורות החז"ליים בני התקופה מספרים לנו על מעמד חכמים שלמעשה החליף את מעמד הכוהנים (האינטליגנציה), הנהגה – נשיא בארץ ישראל וראש גולה בבלי ומעמד "עם הארץ". קשה מאוד לכתוב היסטוריה על סמך מקורות חז"ליים ולכן כל מה שייאמר להלן אין לו תוקף היסטורי של ממש אלא הוא משקף כיצד תפסו החכמים את עצמם.

המונח עם הארץ במקרא מציין המון אדם, או העם (ולא המלך) או האנשים המקומיים (ולא אלה שבאו מבחוץ). בספרות חז"ל עם הארץ הוא המעמד השונה ממעמד החכמים. ההבדל ביניהם מתמצה בהקפדה על הלכות טומאה וטהרה. זהו אוסף עצום של הלכות, והן נחשבות להלכות הקשות ביותר. הן נוגעות לטומאת אוכל, משקה, כלים, מקוואות ועוד. המקפידים הם מעמד החכמים, והם נקראים

גם "חברים", ולעומתם מי שלא מקפיד קרוי עם הארץ. על פי גרסה אחרת, עם הארץ הוא מי שלא מקפיד לעשר את פירותיו. בימינו המונח עם הארץ מציין אדם חסר השכלה (בניגוד לחכם) והוא יכול גם להיכתב במילה אחת – "עמארץ".

מה היו היחסים בין מעמד החכמים למעמד עם הארץ? את זאת כנראה לא נדע. אולם יש ביריבו לדעת אל נכון כיצד התבטאו החכמים כלפי מעמד עם הארץ ומה היה הלך מחשבתם. טעימה אפשר לראות בסוגיה ארוכה ממסכת פסחים בתלמוד הבבלי (מט, עא ואילך). כאמור, קשה להתייחס לסוגיה כאל מסמך היסטורי, אולם אפשר וכדאי להתייחס אליה כאל מסמך סוציולוגי מרתק.

ביטויי גנאי כגון צ'חצ'חים, אספסוף, מנשקי קמעות, ערסים, סמולנים, לפלפונים, מיפייפים וכו' הם משחק ילדים חסוד לעומת מה שיש בסוגיה הזו. אבקש מהקוראים לעצור מדי פעם ולדמיין מה היה קורה לפוליטיקאי בימינו אילו היה מתבטא באופן דומה.

מפאת אורכה של הסוגיה אצטט רק חלקים ממנה (על פי כתב יד ניו יורק JTS Rab. 1623). החלקים בסוגיה שמקורם בתקופה התנאית (עד המאה השלישית) מסומנים באות בולטת.¹ כל מה שמקורו לאחר המאה השלישית מובא באות רגילה. כל זאת כדי ללמדנו שלא מדובר בתקופה יחידה, אלא בטקסטים המתפרשים על פני מאות

שנים. הסברים וקריאות ביניים מובאים בסוגריים.

שנו חכמים: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכמים. שאם ימות או גולה בניו תלמידי חכמים. ואל ישא בת עם הארץ. שאם ימות או גולה בניו עמי הארץ.

שנו חכמים: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכמים, וישא בתו לתלמיד חכמים. משל לענבי הגפן בענבי הגפן, דבר נאה ומתקבל. ואל ישא בתו לעם הארץ — משל לענבי הגפן בענבי הסנה, דבר בעור ואינו מתקבל.

שנו חכמים: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכמים. לא מצא בת תלמידי חכמים — ישא בת גדולי הדור. לא מצא בת גדולי הדור — ישא בת ראשי כנסיות, לא מצא בת ראשי כנסיות — ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה — ישא בת מלמדי תינוקות. ואם לא מצא ישחרר שפחתו וישאנה. ולא ישא בת עמי הארץ, מפני שהן שקין (דבר מאוס), ונשותיהן שרין, ועל בנותיהן הוא (הפסוק) אומר: "אָרוּר שֶׁכָּב עִם קָל בְּהֶמְהָ" (דברים כז, 21).

שנו. רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר "זאת תֹּרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף" (ויקרא יא, 46). כל העוסק בתורה — מותר לאכול בשר בהמה ועוף, וכל שאינו עוסק בתורה — אסור לאכול בשר בהמה ועוף.

אמר רבי אלעזר: עם הארץ מותר לנותרו (שחיטה של בהמה לא כשרה נקראת נחירה). למשל, שוחטים כבש אבל נותרים חזיר) ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור לשוחטיו! — אמר להן: זה — טעון ברכה, וזה — אינו טעון ברכה.

אמר רבי אלעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו (לבד) בדרך, שנאמר: "כי הוא (אלוהים) תִּיָּד וְאָרֶךְ יָמִיךָ" (דברים ל, 20), על חייו לא חס, שלא עסק בתורה ובמסורה — על חי חברו לא כל שכן. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: עם הארץ מותר לקורעו כדג. אמר רבי שמואל בר יצחק: ומגבו!

תניא, אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו בחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור בכלב! — אמר להן: זה — נושך ושובר עצב, וזה — נושך ואינו שובר עצב.

תניא, היה רבי מאיר אומר: כל המשיא בתו לעם הארץ — כאילו בופתה ומניחה לפני ארי. מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים — אף עם הארץ מכה ובוטל ואין לו בושת פנים.

שאטרטוק

ביזוי, השתלחות, הטלת דופי, השמצות מיניות, דה־הומניזציה, הסתה וקריאה לרצח, גיוס מקורות דתיים וסילופם — הכול כשר במלחמת המעמדות. הטקסט הפולמוסי כאן עומד בניגוד מוחלט לשורה ארוכה של הלכות חז"ליות שבהן היחס לעם הארץ שונה בתכלית. מיהם חז"ל האמיתיים? בעלי הפולמוס או בעלי ההלכה? את זאת אני משאיר לקוראים

תניא, רבי אליעזר אומר: אילמלא אנו צריכים להם למשא ומתן — (אנו זקוקים לעמי הארץ לפרנסתנו) הינו הורגין אותן.

תנא רבי חייא: כל העוסק בתורה לפני עם הארץ — כאילו בועל ארוסתו בפניו, שנאמר: "תֹּרַה צְוָה לָנוּ מִשֶּׁה מוֹרְשָׁה" (דברים לג, 4). אל תהא קורא מורשה אלא מאורסה.

גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם, יותר משנאה ששונאין אומות העולם את ישראל, ונשותיהן (של עמי הארץ שונאות את החכמים) יותר מהן. תנא: שנה ופירש — (אדם שהשתייך למעמד החכמים ופרש מלימוד וכעת הוא משתייך למעמד עמי הארץ שונא את החכמים) יותר מכולן.

תנו רבנן: ששה דברים נאמרו בעמי הארץ: אין מוטרין להן עדות, ואין מקבלין ממנו עדות, ואין מגלין להן סוד, ואין ממניין אותן אפוטרופוס על היתומים, ואין ממניין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה, ואין מתלויין עמהן בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזין על אבדותה.

ותנא קמא: לפעמים יוצאים להם (לעמי הארץ) צאצאים טובים ואוכלים (את מה שהשאירו להם אבותיהם), אמר האומר: יִכִּין רשע וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ (איוב כז, 17).

החכמים נלחמו בעמי הארץ בעזרת כלי הנשק החביב עליהם — הטקסטים. הטקסט שלפנינו רווי אמירות קיצוניות ומוגזמות כיהא לטקסט פולמוסי. ננסה לעמוד על הטכניקות במלחמת המעמדות הזו.

הם נחותים,
כדאי להתרחק!

שלושת הסעיפים הראשונים פותחים במילים "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכמים" אך המשכם מבטא הסלמה בחריפות היחס לעם הארץ. הסעיף הראשון ממליץ לרצח להינשא לחשוב מה יהיה בגורל ילדיו אם הוא ימות או יגלה. במקרה זה ילדיו יגדלו בבית אבי אשתו. לכן כדאי שאבי אשתו יהיה תלמיד חכמים ולא עם הארץ. על פי הסעיף השני זיווג בין שני בני זוג השייכים למעמד הנכון הוא דבר ראוי ומקובל ומשול להכלאה בין זני גפנים. נישואין עם עמי הארץ זה דבר בלתי ראוי, לא מקובל ומשול להכלאה בין גפן לסנה — דרודר גנטי. הסעיף השלישי מפרט את המדרג החברתי מהגבוה לנמוך. במקום הגבוה ביותר תלמידי החכמים (גדולי הדור נמצאים מתחתיהם) ובקצה הנמוך נמצאים עבדים משוחררים. כולם לגיטימיים חוץ מעמי הארץ. ◀

1 השאלה אם יש תוספות מאוחרות בתוך המקורות התנאיים חשובה, אך חורגת מגדר מאמר זה.

הם חיות, צריך להרוג אותם!

הסעיף השלישי נגמר בקביעה שלשכב עם בת עם הארץ זה כמו לשכב עם בהמה, אך גם הזכרים עמי הארץ מתייחסים לנשותיהם כמו חיות טרף – מכים ומיד בועלים, בלי בושה.

אמר רב יהודה: כל הנותן תרומה לכהן עם ארץ (רק כוהנים רשאים לאכול תרומה והם חייבים לאוכלה בטהרה) כאלו נותנה לפני ארי. מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל, אף כהן עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה (תלמוד בבלי, סנהדרין ז, עב).

המקורות האלה משקפים נכונה את שורש ההבדל בין המעמדות – בעיקר הקפדה על טהרת האוכל או הקפדה על מעשר הפירות. עורך הסוגיה שלנו הרכיב מהם אמירה פולמוסית ומינית כנגד עמי הארץ.

ר' חייא אוסר ללמוד תורה בפני עם הארץ (סעיף יא). הלימוד נחשב למעשה אינטימי בין הלומד לבין התורה. והלימוד נמשל ליחסי מין (השורש י.ד.ע מנוצל גם הוא לצורך הדימוי). התורה נמשלת לבתולה או לנערה מאורסה. לא יעלה על הדעת שאדם יקיים יחסי מין לראשונה עם ארוסתו בפני עם הארץ, כך גם לא יעלה על הדעת שאדם ילמד תורה בפני עם הארץ.

זה הם ששונאים אותנו!

שני מקורות אנונימיים (סעיף יב) מתארים את השנאה הגדולה ששונאים עמי הארץ את תלמידי החכמים. נשות עמי הארץ שונאות את החכמים אפילו יותר, משום שרוב ההבדלים בין עמי הארץ לחכמים מתבטאים במטבח ולכן הנשים עומדות על הבדלים אלו בכל פעולה שלהן שעה-שעה. הגרוע מכולם הוא מי שהעתיק את מעמדו – מתלמיד חכם לעם הארץ. ובצדק, הוא יודע מה החכמים אומרים על עמי הארץ.

אי אפשר לסמוך עליהם!

האמרה השנייה של ר' אלעזר (סעיף ו') והמקור החותם את השרשרת בגנות עם הארץ (סעיף יג) מונים מצבים שבהם אין לסמוך על עם הארץ, מפני שאם הוא מרמה את אלוהים הוא ודאי מרמה אנשים. השרשרת נחתמת במילים "ויש אומרים: אף אין מכריזין על אבדתו". איך אפשר לדעת של מי האבדה? הרי לשם כך מכריזים עליה. זו שוב "הרמה להנחתה" רטורית, שתפקידה לזמן את המהלך הבא. המהלך הבא אומר לנו שיש מקרים שבהם אי אפשר להבדיל בין תלמיד חכם לבין עם הארץ, למשל כשמכריזים על אבדה. איך בכל זאת מתרצים יחס חיובי כלפי עם הארץ? התירוץ הוא שייתכן שצאצאיו של עם הארץ יהיו תלמידי חכמים. לשם כך גייסו פסוק מאיוב. הפסוק ככתבו הוא "יִכְיֶן וְצִדִּיק יִלְבֹּשׁ", אולם הנוסח בסוגיה הוא "יִכְיֶן רֶשַׁע וְצִדִּיק יִלְבֹּשׁ". המילה "רשע" נוספה לפסוק ביודעין, כדי להבהיר שעם הארץ הרשע יכין את הבגד אך בנו הצדיק ילבש אותו.

ביוז, השתלחות, הטלת דופי, השמצות מיניות, דה-הומניזציה, הסתה וקריאה לרצח, גיוס מקורות דתיים וסילופם – הכול כשר במלחמת המעמדות. הטקסט הפולמוסי כאן עומד בניגוד מוחלט לשורה ארוכה של הלכות חז"ליות שבהן היחס לעם הארץ שונה בתכלית. מיהם חז"ל האמיתיים? בעלי הפולמוס או בעלי ההלכה? את זאת אני משאיר לקוראים.

הם סוטים ומופקרים!

כזכור, הסעיף השלישי דימה את עם הארץ לבהמה, ואף הטיל בו דופי מוסרי ומיני. לשכב עם בת עם הארץ זה כמו לשכב עם בהמה. המילים הקשות האלו נאמרו במקורן (כנראה) על אנשי צריפין – נוודים שיש להם בתים זמניים לכמה שבועות, והם גרים בהם בצפיפות רבה:

אמר רב יהודה: יושבי צריפין והולכי מדבריות חיהם אינן חיים, ובניהם ובנותיהם אינן שלהם. אליעזר איש בירה אומר: יושבי צריפין כיושבי קברות, ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה.

מדוע (בניהם אינם שלהם)? עולא אמר מפני שאין להם מרחצאות (וגבר נאלץ לעזוב את אשתו ולהרחיק כדי להתרחץ, ומשאיר פרצה לנואף). ור' יוחנן אמר מפני שמרגישין זה לזה בטבילה (כולם מתרחצים יחד) (תלמוד בבלי, עירובין נה, עב).

אם כן, כאן מטילים בעמי הארץ דופי מוסרי ומיני, אף שכל חטאם הוא חוסר הקפדה על כללי הטהרה. זה גם דופי שנאמר במקורו על אנשי שוליים בחברה וכאן הוא מוטל על חלקים נרחבים בציבור.

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

לצמוח אישית, להתפתח מקצועית
תכניות הלימודים לתואר שני M.Ed. בחינוך

מורים יקרים,
בואו להתרשם
ביום הפתוח
ביום חמישי,
7/9/17 בשעה 16:00
הטבות ייחודיות לכם ביום זה.
אל תפספסו!

הוראה ולמידה

מידענות-ספרנות
במערכות חינוךחינוך מיוחד -
שילוב תלמידים
עם ליקויי למידה
ועם קשיי התנהגות

בוחרים בדוד ילין

- ✓ מוסד הכשרת המורים המוביל בישראל
- ✓ חדשנות בתחום המחקר, שיטות ההוראה ותהליך ההכשרה
- ✓ ייעוץ מקצועי וליווי אישי מהיום הראשון
- ✓ קורסים מקוונים לפי בחירה
- ✓ יום לימודים מרוכז המאפשר שילוב בין לימודים לעבודה

מלגות והטבות*:

- ✓ פטור מדמי רישום - ייחודי לנרשמים ביום הפתוח
- ✓ 1,000 ש"ח מלגת מימוש מהיר
- ✓ הכרה של 120 שעות במסגרת "אופק חדש"
- ✓ זכאות להטבות ממשרד החינוך

הטבות - תואר שני בחינוך מיוחד*:

- ✓ 50% הנחה לבוגרי חינוך רגיל ללימודי השלמה בחינוך מיוחד (עד 6 ש"ש)

גם תואר שני בחינוך מיוחד
וגם הכשרה לאפיקים נוספים*:

- ✓ 50% הנחה בשכר הלימוד ללימודי תעודה בתחומים:
- הכשרת מאמנים (Coaching)
- בהתמחות קשיי קשב וליקויי למידה
- הוראה מתקנת (מותאמת)

*כפוף לתקנון, לעומדים באופן מלא בתנאי הקבלה

לפרטים והרשמה 3043* רחוב מעגל בית המדרש 7, בית הכרם, ירושלים
התקשרו: www.dyellin.ac.il / dy100@dyellin.ac.il